

תקציר

בעבודה זו אני חוקרת את הקשר בין אבות רבנים אנשי ציבור בציונות הדתית לבניהם ובנותיהם מנקודת מבטם של הבנים ומפרספקטיבה של יומיום (everyday life): כיצד הקשר הפיזי עם האב, מבנה הבית וגבולותיו והקו החינוכי שהתווה האב כוננו ועיצבו את מערכת היחסים, כמו גם את תהליכי ההנחלה וההמשכה.

העבודה מתייחדת בכך שהיא משלבת את הציר הבין-דורי – סוגיות של אבהות ויחסים – עם הציר הקהילתי-חברתי – תהליכים והתפתחויות העוברים על הקהילה הציונית-דתית והשפעתם של אלה על מערכת היחסים.

שאלות המחקר בציר הבין-דורי הן מהי "אבהות" עבור בני הרבנים, וכיצד מתבטאת האבהות בפרקטיקה של חיי היומיום, וכן כיצד משפיעה מערכת היחסים אב-בן או אב-בת על תהליכי המשכה והנחלה. בציר החברתי-קהילתי אני שואלת כיצד ההקשר הספציפי של התרבות שבה מתקיימת מערכת היחסים, דהיינו התהליכים החברתיים והקהילתיים המתרחשים בציונות הדתית, משפיעים על מעמדו של הרב, ומכאן על דמותו של האב בעיני ילדיו ועל דפוסי ההמשכה.

המחקר הינו מחקר איכותני המבוסס על 32 ראיונות עומק חצי-מובנים עם בנים ובנות בוגרים לרבנים אנשי ציבור בציונות הדתית. להלן עיקרי הממצאים ותרומתם התאורטית והפרקטית:

1. האבהות הרבנית כאתר אבהות ייחודי: בעשורים האחרונים גוברת המודעות לחשיבות מעורבות האבות בגידול הילדים ובטיפול בהם. ואמנם, אבות רבים אינם מסתפקים עוד בתפקיד המסורתי של המפרנס, וחותרים לשותפות רבה יותר בחיי ילדיהם. בעבודה זו אני טוענת כי למרות החשיבות הרבה המיוחסת למעורבות אבהית, יש לבחון כל אבהות כ"אבהות ממוקמת" ולדון בה על פי הקשריה הייחודיים.

האבות הרבנים נוטים להיעדר הרבה מביתם בגלל מחויבותם לשליחות כלפי כלל ישראל. גם כשהם שוהים בביתם, האבות הרבנים עסוקים בצורכי ציבור, וחלקם אינם רואים באבהות ייעוד כפי שהם רואים ברבנות. עם זאת, יש לראות את האבהות הרבנית כמתקיימת ב"אתר אבהות" מובחן בעל מאפיינים ייחודיים. מעל לכל, זהו אתר אבהות שבו האבהות איננה מתממשת ברובה כאינטראקציה ישירה בין האב לילד, אלא כאינטראקציה עקיפה אך בעלת השפעה מובהקת. החינוך, השיחה והדוגמה האישית אינם מתקיימים "אחד על אחד" ובאופן ישיר, אלא הילד שרוי ואפוף במעטפת של עיסוקי האב: שיעוריו, תורתו ותלמידיו. דרך ערוצים אלו הבן או הבת מושפעים מהאב ומכוננים עמו קשר.

2. "אסטרטגיה של התעקשות" ביחס הבנים אל האבות: האב הרב איננו רק אב פרטי, אלא אב של כלל ישראל שעסוק בצרכים של קהילה רחבה. בעבודה העליתי כי בני הרבנים אינם מוותרים על הקשר ונוקטים "אסטרטגיה של התעקשות" ביחס לאב. בני הרבנים מעוניינים באב קרוב אליהם, ועסוקים בשאלה כיצד לממש את הקשר במסגרת מגבלותיו של האב וחוסר פניותו.

יחס זה של בני הרבנים אל אבותיהם חותר תחת הנחת היסוד של זהות אינדיבידואליסטית. בני הרבנים אינם בהכרח שואפים לאינדיבידואליזם, אלא מונעים יותר מהרצון לקשר. קיים **סינכרון של הילדים כלפי אבותיהם:** בעומדם מול מחסום חוסר הנגישות אל האב ביטאו הבנים

רמה גבוהה של התאמה והיענות כלפיו. אם להבנתם הדרך להיות סמוך ונראָה אל האב היא להיות כמותו – אימצו הבנים את נקודת המבט של האב, ולו במחיר ויתור על מימוש הקשר כפי שהיו רוצים. אם הדרך האופטימלית נתפסה כמחאה, התחכמות או שינוי סטטוס (היעשות לתלמיד של האב) – הבנים סינכרונו והתאימו את עצמם לכך.

3. המשכה כ"התעסקות": בני הרבנים אינם ממשיכים את דרכו של האב בשעתוק. הם נוטים להמשכה טרנספורמטיבית, שבמסגרתה הם ממשיכים את האב בערכים ובאידיאלים, ולא דווקא ברמת המעשה, או שמיישמים את הערך שנחלו מהאב בתחום אחר.

בנוסף, את בני הרבנים מייחד ה"מאמץ להמשכה" - מאמץ הצהרתי של הבנים בינם לביןם וכלפי חוץ, להצדיק ולהסביר שהדרך שלהם הינה בגדר "המשכה". המאמץ להמשכה גם כולל הימנעות של בני הרבנים מלחתור תחת האב. בולט הרצון להגן על האב, שעם כל גדולתו, ואולי דווקא בגללה, נתפס כחשוף וכפגיע. ב"מאמץ להמשכה" של בני הרבנים מודגש הממד של הקשר במערכת היחסים עם האב הרב: הרצון להידמות לאב, לרצות אותו ולהגן עליו.

4. השפעת תהליכים בחברה הישראלית ובציונות הדתית על מערכת היחסים עם האב: בני הרבנים המבוגרים, שחוו את השנים הראשונות לקום המדינה, גדלו על ברכי תפיסה קולקטיביסטית וקונפורמיסטית וחוו את הציונות הדתית ב"שעותיה היפות", כאשר שאפה להחיל את המסורת היהודית על כל תחומי החיים ולאחר מכן למלא משימות של הגשמה והתיישבות. דור בני הרבנים הצעיר, לעומת זאת, הינו תוצר של ההתפכחות הישראלית הכללית של שלהי שנות ה-60, התפכחות שהתעצמה בשנים שלאחר מלחמת יום כיפור ועליית הליכוד לשלטון ב-1977. דור זה היה עד להפיכתה של הציונות הדתית מקבוצה מנהיגה לקבוצה מוקעת ולחוויות של שבר ומשבר. בנוסף, הקבוצה הבוגרת חייתה על פי מסלול קולקטיבי וקונפורמי תוך שמירה על אורח חיים דתי. הבנים הצעירים, לעומת זאת, גדלו לאור תפיסות פוסט-מודרניות הן בחברה הגלובלית והן הלוקלית. הרצף הסגור יחסית של מעגל החיים של בני הדור הבוגר התגוון, ובני הרבנים הצעירים חוו יותר מהבוגרים חוסר יציבות בתפקידים וריבוי אופציות. מגמות אלו עולות בקנה אחד עם תפיסת האב הרב של בני הקהורות השונות. בני הרבנים המבוגרים, שגדלו עם אב שסמכותו ברורה ובקהילה אליטיסטית, נטו לצייר דמות אב אידיאלית ומושלמת. לעומתם, בני הרבנים ילידי אמצע שנות ה-70 ואילך, שחוו את הדה-לגיטימציה כלפי הציונות הדתית וספגו את הלכי הרוח החדשים, תיארו את האב בשפה קונקרטיית, "ארצית" יותר ולעתים מסויגת.

המחקר הנוכחי, בהיותו איכותני ומבוסס על תיאורים גדושים וחוויות חיים של אינדיבידואלים, תורם אפוא להבנה מעמיקה של התהליכים, ההקשר והמשמעויות של מערכת היחסים בין האב לילדיו. המחקר מתמקד במערכת היחסים בין אבות רבנים לילדיהם ותורם להבנת ה"אבהות הממוקמת" - אבהות שאיננה פועלת בוואקום, אלא אבהות המעוגנת בסביבה, במקום ובהקשר תרבותי-חברתי.

בעבודה מרואיינים בני רבנים בוגרים, המצויים בתחנות שונות במעגל החיים. הדבר מאפשר לעקוב אחר השינויים בקשר בין האב לילדיו ולהתחקות אחר הגלגולים והתפוכות, כמו גם אחר ההמשכיות, המאפיינים את מערכת היחסים.

המחקר תורם להבנה של תהליכי הנחלה והמשכה. בעבודה נמצא חיזוק לכך שמערכת יחסים חמה וסמכותית תורמת להנחלה, וכי המשכה איננה שעתוק של דרך האב, אלא יש בה כר נרחב לפרשנות אישית ולביטוי עצמי.

העבודה מעגנת את האבהות לא רק בהקשר של הזמן הביוגרפי - מעגל החיים של הפרט - אלא גם בזמן ההיסטורי. מערכת היחסים בין האב לילדיו נבחנה לאור ההקשר של הציונות הדתית משנות קום המדינה ועד לימינו. מיקומה של הציונות הדתית בחברה הישראלית, דמות הרב וסמכותו בקהילה זו הקרינו והשפיעו על מערכת היחסים שנקמה בין האב לילדיו והוסיפו ממד להבנת הקשר.

מההיבט המתודולוגי עבודה זו תורמת להבנת ההשלכות שיש לחוקרת הבאה מ"בפנים", מתוך הקהילה, ועל המאפיינים הייחודיים לסיטואציה זו.